

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УИИВЕРСИТЕТИ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

**«БІЛІМДІ БАҒАЛАУДЫҢ
ҚҰЗЫРЕТТИ-БАҒДАРЛЫ ЖҮЙЕСІ»
44-ші ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

17-18 қаңтар 2014 жыл

3-кітап

**МАТЕРИАЛЫ
44-ой научно-методической конференции
«КОМПЕТЕНЦИОСНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ
СИСТЕМА ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ»**

17-18 января 2014 года

Книга 3

	305
Садуова Ш.М., Назарова А.Ж. Қазақ және түрік тілдеріне ортақ тұрақты сөз тіркестерін оқыту мәселесі	
Mustafayeva A.A. Grade assessment system in higher education (a british-based undergraduate model)	308
Абдурақын Н. Қазақ-Қытай тіліндегі сөз тәртібін салғастыра отырып қытай тілін оқыту әдістемесі	310
Анипина А.К. Иероглифтік жазуды оқытуда қолданылатын мультимедиялық оқу презентациясы	312
Атабай Б.А., Сейітметова Ж.Р. Студенттердің білім сапасын бағалаудың түрлері	314
Ахметбек Г., Досымбекова Р. Қытай тілін мысалдар арқылы оқыту әдістері	317
Ахметбекова А.К., Токова Г.Қ. Араб тілін меңгерушілер білімін бағалау үлгілері	319
Боранбаева А.Ж., Масимбаева А.А. Шетел тілі лексикасын оқытуда кездесетін кейбір қиындықтар	321
Жұмажанова Ф.Т., Жиекбаева А.Б. Араб тілі сабағын шағын топта жүргізу әдістері	324
Бахаутдинова Г.Н. Аутентичные формы оценивания, их место в балльно-рейтинговой системе	326
Жұбатова Б.Н., Ахметбекова А.К. Құзыреттік-бағдарлы оқу және білім бағалау технологиялары	330
Керімбаев Е. Тіл үйретудегі қору, тыңдау және оқуды ұштастыру тәсілі	332
Қыдырбаев Қ.А., Палтөре Ы.М. Араб тіліндегі һамзаның жазылу емесін үйрету әдістемесі	334
Мадиев Д.Ә. Қона қытай тіліндегі предлогтарды игерудің тіл үйренудегі маңыздылығы	337
Мен Д.В. Организационно-педагогические проблемы подготовки корееведов в Казахстане	340
Нурсентова Л.Д. Жапон тілін оқыту әдістері	343
Жүніс Қ.Ә. Түркі халқы тарихын зерттеудегі мұрағатты пайдалану әдісі	346
Сапасева Г.Е. Шетел тыңдаушыларына казак тілі сабағын оқытуда ойын элементтерін пайдалану	348
Сулейменова С.С. Формирование грамматических навыков в процессе обучения русскому языку у иностранных студентов	350
БЫрайымова С.С. Білім алушыны дұрыс бағалау – оқытуда жетістікке жетудің бір факторы	353

Һағым Һамза. Сөз соңындағы Һамзаның қалай жазылуы өз харакатына емес, алдыңғы Һағым тікелей байланысты. Һамзасөз соңындағы екі түрде Һағым жазылады, яғни не ы, не өзінің алдындағы әріптің харакатына сәйкес келетін әріпті тірек етеді. Һағымдарда сөз соңындағы Һамза алдыңғы әріптің харакатына сәйкес келетін әріпті

ның алдындағы әріп фатхалы болса әлифті (ا) тірек етеді: قَرَأَ [қара'ә] (оқыды), اِقْرَأَ [икра'] (оқы);

ның алдындағы әріп қосарланбай даммалы болса уауды (و) тірек етеді: دَفَعُوا [дәфу'ә] лу'лу'ун] (маржан), اِمْرُؤُ الْقَيْسِ [имру'у-л-қайси] (Имрулкайс);

ның алдындағы әріп кәсралы болса йәйді (ي) тірек етеді: لَاجِي [ләжи'ун] (босқын), مَا قَتَى دَعَا [ләм йәфи'] (оралмады), هَنَّى [һәнни'] (құттықта);

Һағым жағдайларда сөз соңындағы Һамза жекеше жазылады:

ның алдындағы әріп сукунді болса: بَطَّءَ [бут'ун] (жайбасарлық), رَزَّءَ [руз'ун] (қырсық);

ның алдындағы әріп созылыңқы дауысты болса: شَاءَ [шә'ә] (қалады), نَادَا [нидә'ун] лужу'ун] (босу, бас сауғалау), يَمُوءَ [йәсу'у] (жаман болады), مَلِيَءَ [мәлі'ун] (тола), نَجِيءَ [нажи'ә];

ның алдындағы әріп сукунді уау (و) немесе сукунді йәй (ي) болса: ضَوَّءَ [дау'ун] әй'ун] (нәрсе);

ның алдындағы даммалы әріп қосарланып келсе: تَسَوَّءَ [тәсәу'у'ун] (жаман болу).

Һағым жазылу емесін осы тәртіп бойынша түсіндірсе студенттерге жеңіл болады деген Һағым түсіндіруде әр оқытушы өзіне тиімді деген тәсілдерді қолданса болады, яғни Һағым қоса плакаттардағы кестелерді, бейне роликтерді қолдануға болады, тіпті жазылу рделі Һамзаның сөз ортасындағы жазылуын ойындар ойнау арқылы да түсіндіруге Һағым, харакаттардың «үлкендік» дәрежесіне қарай ең денелі студенттің маңдайына ату» (кәсра), одан кішілеу студенттің маңдайына «الضَّمَّة» [әд-даммәту]» (дамма), одан да нттің маңдайына «الْفَتْحَةُ» [әл-фәтхәту]» (фатха), денесі ең шағын студенттің маңдайына «النُّونُ» (сукун) деген сөздер жазылған қатты қағаздарды іліп, қызықты ойындар арқылы түсіндіруге болады.

Д.Ә. Мадиев

КӨНЕ ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ ПРЕДЛОГТАРДЫ ИГЕРУДІҢ ТІЛ ҮЙРЕНУДЕГІ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Һағым қытай тілін оқыту үрдісінде тілдің тарихи негізіне жеткілікті дәрежеде көңіл бөлінбей кәне қазіргі қытай тілін қатар, салыстыра отырып оқын-үйренудің тиімділігі, оқушының Һағым нәтижесінен айқын көрінсе керек. Ондай нәтижеге тіл үйренушінің қазіргі қытай тілі Һағыммен қатар, көне қытай тілінің грамматикасын, лексикологиясын, және де басқа да Һағым ерекшеліктерін толыққанды білгенде Һағым жылдамырақ жетуіне болады. Көне қытай тілінің Һағым ерекшелігі-көне тілдегі сөйлемдердің мағынасын тек сөздердің сөйлемдегі орнына ажырата аламыз. Бұл жағдайда, көне тілде кездесетін әр түрлі қызметші сөздердің Һағым, функционалдық ерекшеліктерін білу өте маңызды. Олар жеке тұрып сөйлем мүшесі Һағым, сұраққа жауап бермейді, әрі есімдіктермен орын алмаспайды. Дегенмен, мұндай Һағым болмаған жағдайда, кез-келген сөйлем мағынасынан айырылып, атау сөздердің ретсіз Һағым ізбегі болып қана қалар еді. Қытай тіліндегі сөйлем құрылымында ерекше орын алатын Һағымдің бірі, осы заманға дейін өз маңызын жоймаған қытай тілі грамматикасы Һағымгерінің бірі ол-предлогтар, немесе кей жағдайда, сөйлемдегі орны мен қызметіне қарай сөз Һағымшасы ден атап жүрген элемент. Көне қытай тіліндегі предлогтардың қазіргі тілдегі Һағымдан ерекшеленетін тұсы да, ұқсас жақтары да кездеседі. Назар аударатын жағдай, көне Һағымйда болған предлогтардың ішінде қазіргі тілде сақталмағандары бар, немесе кейбірінің Һағыммен сөйлемдегі қызметі, жазылу формасы өзгерген. Соған қарамастан, көне заманда Һағымп, осы күнге дейін өзінің алғашқы мағынасында қолданылып келе жатқандары да аз емес. Һағымі да, көне қытай тіліндегі предлогтарды, сондай-ақ, көне қытай тілінің басқа да Һағымрін жақсы білетін адамға, қазіргі қытай тілін игеруде көп жеңілдіктер болатынына үлкен Һағыміруге болады.

Көне қытай тілінде толықтауыштар кейбір синтаксистік талаптарға сәйкес қосымшаларының алдында тұрады. Бұл ерекшелік көне қытай тіліндегі сөз алды қосымшаларымен жақындастырады. Көне қытай тілінде сөз алды қосымшалары көп болмағандықтан талаптарға сай предлогтар ретінде 於 yu, 以 yì, 與 yu, 為 wéi, 自 zì, 由 yóu сөздерін айтуға yu сөз алды қосымшасының 于 yu және 乎 hu секілді фонетикалық варианттары бар. Қытайшағармаларда тек 于 yu нұсқасы ғана кездеседі. «Цзо чжуань» және «Го юй» кітапта предлогтың соғыс пен дипломатияға қатысы бар бірқатар етістіктермен ұштасуы сақталған жерлерде 於 yu формасы қолданылған. 於 yu предлогымен келген толықтауыштың екі талаптары бар: біріншіден, ол әрекеттің қосымша нысанын-бірдеңе берілетін, немесе, оған қатынасты алынатын адамды білдіреді, екіншіден, мұндай толықтауыш орынды немесе іс-әрекетті білдіреді. Мысалы:

乞食於野人。 /Ол/ шаруадан тамақ сұрады.

將飲馬於河而歸。 Олар аттарын Хуанхэ өзенінен суғарып кері қайтпақшы. [2, 24]

以 yì сөз алды қосымшасымен келген толықтауыш іс-әрекеттің құралын, немесе, оған салдары мен негізін білдірген. Мұндай предлогпен жалғасқан толықтауыш етістіктің алдынан артынан да келе береді. Мысалы:

孔子辭以疾。 Кун-цзы ауруын алға тартып, оны қабылдаудан бас тартты.

與 yu сөз алды қосымшасы бірлікке байланысты қатынасты білдіреді.

來。予與爾言。 Кел, мен сенімен сөйлеспекпін.

Бұл предлог толықтауыш пен баяндауыш арасындағы қатынасты көрсетіп қана қоймай, зат есімдер мен есімдіктер арасын жалғастырады, мұндай жағдайда ол мағынасына қазақ тілінде «және», «немесе» деген жалғаулықтарына жақын.

我與若知之。 Мен және сен бұл жайында білеміз.

Классикалық дәуірге дейінгі тілде және тарихи ескерткіштердің диалектілерінде сөз алды қосымшасының орнына тура сондай мағынада 及 jí предлогы қолданылады. Предлогының «үшін» деген мағынасы бар, одан кейін қимыл объектісі ретінде адамды толықтауыш тұрады, кейде іс-қимыл мақсаты толықтауыш болады. Мысалы:

冉子為其母請粟。 Жәнь мырза шешесі үшін тары сұрады. [7, 96 б.]

Соңғы екі сөз алды қосымшасы 自 zì мен 由 yóu мағынасы жағынан ұқсас, екеуі де бағыт-бағдарды білдіретін предлогтарға жатады.

女自房觀之。 Бойжеткен оларға бөлмеден қарап отырды.

Толықтауыштар мен сөз алды қосымшалары негізінен, баяндауыштың алдында тұрады. Бірақ 自 zì кейбір көне шығармаларда баяндауыштан кейін тұрады. Кейбір предлогтар ықпал жасап қоймайды, кейде өзіне тәуелді толық бір сөйлемге ықпал жасайды. Нақтылап айтсақ, 以 yì мен 為 wéi предлогтары себепті білдіретін сөйлемге ықпал жасайды, бұл кезде олар «солай болғандықтан» дегенді білдіреді. Мысалы:

我以伐君在此矣。 Мен билеушіге шабуыл жасағандықтан осындамын.

天不為人之惡寒也輟冬。 Аспан адамға суық ұнамағандықтан ғана қысты өзгертпейді.

Сөз алды қосымшасы мен толықтауыш көп жағдайда баяндауышқа бағыныштық қатынаста болады. Дегенмен, сөз алды қосымшасы мен оған тәуелді сөзден тұратын тіркес өз кезегінде баяндауыш бола алады. Өрине мұндай жағдайда нағыз баяндауыш түсіп қалғаны білініп тұрғандықтан керек кезінде контекстен жеңіл қалпына келтіріледі.

禹八年於外。 Юй император сегіз жыл үйінен алыста болды.

奚之? Сен қайдансың?

臣聞以德和民, 不聞以亂。 Халық арасындағы келісімге жақсы істермен жетуге болады естігенмін, бірақ оған тәртіпсіздік арқылы жетуге болады деп естіген емеспін. [8, 124 б.]

а) Егер сөз алды қосымшасының толықтауышы сұрау есімдігі болса, онда толықтауыш предлогтың алдынан келеді.

何以報我。 Менің жақсылығымды қалай өтейсің?

何由知吾可也。 Менің қолымнан не келетінін сен қайдан білесің?

何為去我。 /Сіз/ мені неге қуып жатсыз?

夫子何為不執弓。 Ұстаз, неге сіздің қолыңызда садақ жоқ?

而誰與居。 /Сен/ кіммен бірге тұра аласың? [6, 117 б.]

б) Егер сөз алды қосымшасының толықтауышы 相 xiang есімдігі болса, онда толықтауыш предлогтың алдынан келеді.

相與誦之曰。 Олар бір-біріне керемет өлеңдер оқыды。

道不同。不相為謀。 Моральдық қозқарасы әртүрлі адамдар бір-біріне кәсіп бере алмайды。

в) Сөз алды қосымшасының алдынан 所 suo есімдігінен болған толықтауыш келеді。

其妻問所與飲食者。 Оның әйелі одан кіммен ішін-жегені туралы сұрады。

此管仲之所以治齊而商君之所以強秦。 Осы арқылы Гуань Чжун Ци патшалығын тәртіпке келтірді, ал Шан өлкесінің билеушісі Цинь патшалығын күшті етті。

г) Қарама-қарсылық мағынасындағы конструкцияда зат есімнен болған толықтауыш предлогтың алдында тұрады. Толықтауыштан кейін 之 zhi демеулік шылауы келеді, кейде бұл шылауды 是 shi демеулік шылауымен алмастырады。

我一人之為。非為楚也。 Біз бір адам үшін /жолға шықтық/, Чу патшалығы үшін емес。

罪我之由。 Бар ағаттық бізден。

2. 以 yi, 為 wei, 與 yu секілді предлогтар сөйлемде толықтауышсыз қолданыла береді, тек бұл жағдайда олар баяндауыштың алдында тұрады。

將以求吾所大欲也。 /Мен/ осының көмегімен өзіме өте қажет затқа қол жеткіземін。

滕自礪劍。人問曰。何以為。滕曰。欲以殺子西。 Шэн өзінің қылышын өзі қайрады. Біреу одан сұрады: /Сен онымен/ не істемексің? Шэн былай деп жауап берді: /Мен бұл қылышпен/ Цзы-сиді өлтіргім келеді。

君為來見也。 Төре осы үшін сізді коруге келді。

3. Сөз алды қосымшасының толықтауышы прädикативті конструкцияда қолданылады. Мұндай сөйлемдердегі бастауыштар 之 zhi демеулік шылауымен сәйкеседі, немесе 其 qi есімдігімен алмастырылады。

自太子居城父。將兵。外交諸侯。 Мұрагер Чэнфу қаласында орналасып әскерді басқарғалы бері, жергілікті билеушілермен келіссөздер жүргізіп келеді。

國家之敗。由官邪也。 Елдер әкімдердің дұрыс жолдан таюы себепті күйрейді。

其父不自罪於教子非也。 Оның әкесі қызын дұрыс тәрбиелемегеніне өзін айыптамады。

4. Сөйлемде етістік болмаған жағдайда, предлог соңынан келген толықтауышпен бірге баяндауыш қызметін атқарады。

孰能與之。 Кім онымен бірге бола алады?

當是時也。禹八年於外。三過其門而不入。 Ол кезде Юй сегіз жыл үйінде болған жоқ. /Ол/ үш рет өз қақпасының алдынан өтті, бірақ ішке кіре алмады。

其將由晉公子乎。 Мүмкін осының бәрі Цзиньдік ханзаданың кесірінен шығар?

罪我之由。 Бұған біз кінәліміз。

君若以力。楚國方城以為城。漢水以為池。 Егер сіздер күш қолданатын болсаңыздар, онда Фанчэн таулары Чу патшалығына қала қорғаны болады да, Ханьшуй қорғанды қоршаған тоған болады. [9, 179 б.]

Әдебиеттер:

1. Яхонтов С.Е. Древнекитайский язык. - М.: Наука, 1965. -115с.
2. Крюков М.В., Хуан Шу-ин. Древнекитайский язык (тексты, грамматика, лексический комментарий). - М.: Наука, 1978. -512с.
3. Гуревич И.С. Очерк грамматики китайского языка III-V вв. - М.: Наука, 1974. -254с.
4. Никитина Т.Н. Грамматика древнекитайских текстов. Синтаксические структуры. Учебное пособие. -Л.: Издательство ЛГУ, 1982. -132с.
5. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Слово и предложение. -М.: Просвещение, 1961. -266с.
6. Ван Ляо-и. Основы китайской грамматики. -М.: Просвещение, 1954.-262с.
7. Спирин В.С. Построение древнекитайских текстов. -М.: Наука, 1976. -231с.
8. Никитина Т.Н. Грамматика древнекитайских текстов. Конструкции с особыми глаголами и прилагательными. Необычные функции знаменательных слов. Служебные слова. Структура текста. -Л.: Издательство ЛГУ, 1982. -148с.
9. Горелов В.И. Грамматика китайского языка. -М.: Просвещение, 1984. -216с.